

A HORVÁT–MAGYAR EGYÜTTÉLÉS TÖRTÉNELMI ÖRÖKSÉGE

A horvát–magyar együttélés fordulópontjai –

Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara

Szerk. Jasna Turkalj – Damir Karbić

MTA Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet,

Bp. 2015. 771 oldal

A nyolc évszázados magyar–horvát államközösség különleges helyet foglal el a két nemzet történelmi tudatában és az annak felbomlása óta eltelt közel egy évszázad emlékezetében is. A két ország közös múltja, történelme egyaránt bővelkedik vizálykodásban és virágzó együttélésben, napjainkra azonban talán már mind a két fél (történész) társadalmi objektív távlatból szemléli a „Magyar–Horvát Királyságot” és annak örökségét.

A 2002. esztendőben az államközösség 900. évfordulója jó alkalmat kínált a közös vizsgálódásra, így a két ország tudományos akadémiáinak részvételével konferenciára került sor, amit a horvát fél kezdeményezett. Ezt 2008-ban egy újabb követte, amely a horvát–magyar kiegészítés 140. évfordulójára emlékezett. Majd – már az ismertetett kötet megjelenése után – 2017-ben egy újabbra is sor került, immár Budapesten.

A megélnékült kétoldalú tudományos kapcsolatok egyik mérföldköve tehát ez a kötet. Előszavában Fodor Pál kifejti, hogy az 1990 előtti időszak kitörölte a közgondolkodásból a horvát–magyar együttélést, ezen kíván változtatni a kiadvány. A terjedelmes, 771 oldalas műben negyven – 20 magyar-, illetve 20 horvátországi – szerző által írt tanulmány kalauzolja végig az olvasót a horvát–magyar közös történelem különböző korszakain és eseményein az első bánok kinevezésétől kezdve a nyilas és az usztasa kormányzatok összehasonlításáig. (A mű menetét azonban némileg megakasztja, hogy a fejezetek közül mindössze négy követi egymást időrendben.) A szerkesztők kifejezetten ügyeltek a paritásra, ugyanis a kötet kétnyelvű – gyakorlatilag egy egybeszerkesztett magyar és egy horvát könyvből áll, még az egyes fejezeteken belül is törekedve az egyensúlyra.

A munka nem csak a történettudomány eredményeit szemlélteti: helyet kapnak benne demográfiai, közgazdaságtani, irodalomtörténeti és nyelvészeti tárgyú dolgozatok is. Magának a történettudománynak is megjelennek az aldiszciplínái (hadtörténelem, várostörténet, egyháztörténet, mikrotörténet), de tartalmaz két igen széleskörű historiográfiai ismertetést is.

A kötet első fejezete az első világháborúval és a magyar–horvát államközösség felbomlásával foglalkozik (a fejezet szerzői: Sokcsevits Dénes, Stjepan Matković, Ifj. Bertényi Iván, Zoran Grijak, Pollmann Ferenc), amit ugyan indokol a Nagy Háború centenáriuma, de az államközösség mint központi téma tárgyalására nem tartja szerencsésnek a recenzens, hogy ezt választották kiindulópontnak. Ugyanakkor szimbolikus jelentőséggel bír, hogy Sokcsevits Dénes, magyarországi horvát történész tanulmánya nyitja meg a művet. Sokcsevits tanulmányában az illír mozgalomról, Ante Starčevićet is idézi, amely szerint nincs két olyan nemzet, amely ennyire egymásra lenne utalva. Ifj. Bertényi Iván a magyar és a (végül meg nem valósult) horvát állampolgárság vizsgálatával foglalkozó írása az 1867–1868 utáni új közjogi helyzetben vizsgálta a történéseket, és a recenzent meglepő állításokkal gazdagította a történettudományt. Maga a teljes első fejezet úttörő összeállítás a két ország (és Bosznia–Hercegovina) első világháborús történetét illetően.

Míg Stjepan Radić is eleinte európai szükségszerűségnek tartotta a Monarchiát, amit erősített az 1915-ös olasz támadás okozta veszély – amely révén a horvátok biztonságot adó keretet láttak a Habsburg államban –, addig Stjepan Marković az 1917-es „májusi deklaráció”-hoz köti a fordulópontot – amikor a Monarchián kívülre tekintett nemzeti mozgalmuk –, ezzel megtalálva a könyv címében szereplő egyik „fordulópontot”. A fejezet tanulmányai egymást is kiegészítik, így az 1915 őszi magyar minisztertanácsokat illetően, ahol megfogalmazták Bosznia–Hercegovina és Dalmácia Magyarországhoz csatolásának tervezetét, ami Zoran Grijak szerint

Zágráb megkerülésével történt. Ellenben a – már említett – Sokcsevits-tanulmány igyekszik cáfolni ezt a horvát historiográfiában elterjedt tézist, hiszen Magyarország alkotmányos jogállam volt, a kormány pedig tudta, hogy nem dönthet ilyen kérdésben.

A báni méltóságról szóló második fejezet (szerzői: Damir Karbić, Zsoldos Attila, Suzana Miljan, Pálosfalvi Tamás, Borislav Grgin, Varga Szabolcs, Ivana Horbec) rendkívül gazdag szakirodalom- és forráshivatkozással foglalja össze a magyar és a horvát medievisztika vonatkozó irodalmát. Felhívja például a figyelmet a szlavón (és horvát–dalmát, a három cím 1476-os végleges egyesítéséig) bán magyar (Dráván inneni) voltára, ami a két ország szorosabb integrációjára utal. (Erre a török veszély árnyékában mind nagyobb szükség is volt.) A fejezet II. Lipótig taglalja a báni tisztség szerepét, melyet – ellentmondásosan – Zsoldos Attila az első, míg Varga Szabolcs a harmadik legnagyobb országos méltóságnak nevezett a király után.

A kötet harmadik fejezetének írásai (szerzők: Weisz Boglárka, Ivan Jurković, Marija Karbić, Oross András, Hrvoje Petrić, Nagy Mariann) demográfiai és gazdasági szempontból szemlélik a horvát–magyar viszonyt. Az utóbbinak egyik jelenkori lenyomata a Horvát Köztársaság fizetőeszköze, a kuna, amely nyestet jelent, utalva Szlavónia középkori adónemére. A levantei magyar kereskedelembe betöltött horvát közvetítőszerep mellett az olvasó azzal is megismerkedhet a fejezetben, hogy miként került fokozatosan Horvátország pénzügye bécsi kamarai igazgatás alá, illetve Hrvoje Petrić révén rendkívül adatgazdag gazdaságtörténeti historiográfiai áttekintést is olvashatunk.

1848–1849 horvát–magyar kapcsolatban megkerülhetetlen eseménysor, ugyanis a fegyveres konfliktus folytán ekkor érte el mélypontját a két nemzet viszonya, amelyet Hermann Róbert találóan „párviadal”-ként említ az osztrák–magyar háborún belül. (A fejezet szerzői: Hermann Róbert, Vlasta Švogler, Röss Imre, Arijana Kolak Bošnjak). Hermann munkájában a párviadal minden mozzanatát érinti, azonban győztes hirdetésére nem vállalkozik, „egyfajta döntetlen” (343., illetve 381.) mellett teszi le a voksát. A fejezet több, köztük magyar oldalon harcoló horvát politikusi életutat is ismertet.

A *dualizmus intézményei* címet viselő ötödik fejezet (szerzők: Somogyi Éva, Željko Holjevac, Cieger András, Branko Ostjamer) nagymértékben korszerűsíti a korszakról alkotott közfelfogást, különösen Somogyi Éva tanulmánya, melyben a közös „kormány” hivatalnokai többségének kettős identitásáról, a „Habsburg társadalom”-ról (416., illetve 452.) mint államfenntartó erőről szól, kiemelve a horvátok szerepét. Ugyanakkor kiegészítésre szorul a recenzens szerint a tézis, miszerint az osztrák–magyar kiegyezést az uralkodóval kötötte Magyarország. Ugyanis – bár a kiegyezés politikai előkészületei az uralkodóval zajlottak – az alkotmányos osztrák–magyar kiegyezési törvénycikk „többi országokkal” való közös ügyekről szól, melynek alapja és legfőbb szereplője természetesen a közös uralkodó, ám az abszolutizmus feladása után az a Lajtán túli országok „alkotmányos úton való hozzájárulását” is szükségessé tette, melyet a törvénycikk e feltételhez kötött hatálybalépése is mutat. Emellett az osztrák–magyar gazdasági kiegyezést illetően a „szabad nemzet a szabad nemzettel” kifejezést is használja a jogszabály. Željko Holjevac munkájának legfőbb értékét az adja, hogy elsőként kutatta a Horvát Országos Levéltár okiratait a budapesti horvát minisztérium vonatkozásában.

A fejezet második fele a magyar országgyűlésbe delegált horvát–szlavónországi képviselőkről szól, mely tanulmányok hiánypótló szerepet játszanak a magyar történetírásban. Ugyanakkor Branko Ostajmer állítását, miszerint az említett képviselők 1906-ig nem éltek a horvát nyelven való felszólalás (kiegyezési törvény – 1868. évi XXX. tc. – adta) jogával, Cieger András tanulmánya cáfolja, részletes táblázatban elemezve minden horvát felszólalást a dualizmus korában. Kitér több horvát–szlavónországi szerb képviselő szerb nyelvű felszólalására is (mint ismeretes Dráván inneni honfitársaik csak magyarul szólalhattak föl), mely vitát váltott ki. E polémia elemzésében alkalmazni lehetne az 1868. évi XLIV. tc. 29. §-át, mely a horvát–magyar kiegyezési törvényt úgy értelmezte, hogy az országgyűlésbe delegált képviselők anyanyelvükön is szólalhatnak.

A horvát–magyar történelem szerves részét alkotta a határzóna, a határörvidékek története – ezt mutatja be a kötet hatodik fejezete a Zrínyiek bukásáig (szerzők: Stanko Andrić, C. Tóth Norbert, Zrinka Pešorda Vardić, Horváth Richárd, Végh Ferenc, Alexander Buczynski). C. Tóth Norbert tanulmányában a honor fogalmának modern, kettős értelmezését nyújtja, melynek eddigi hiányát fordítási pontatlanságra vezeti vissza. Alexander Buczynski historiográfiai összefoglalója végén elismerően nyilatkozik általában véve a történelemszakma társadalmi szerepéről, tudományok közötti jelentőségéről, és irányelveket is megfogalmaz a historiográfia jövőjére nézve.

A horvát társadalomtörténet lényeges faktora a római katolikus egyház, így szerepének egy egész fejezetet (hetedik) szenteltek a szerkesztők (szerzői: Molnár Antal, Zrinka Blažević, Bene Sándor, Robert Skenderović). A tanulmányok főhívják a figyelmet az egyház és az illírismus kapcsolataira, az egyházra, mint horvát nemzetösszetartó erőre, emellett azonban az a tézis is kirajzolódik, miszerint a Dráva nem elválasztó, inkább összekötő szerepet játszott történelmünk során.

A kötet utolsó, *Magyar–horvát kulturális érintkezések* címet viselő fejezete az együttélés konkrét korszakhoz kevésbé kötődő közös szféráit tárja az olvasók elé (szerzők: Nyomárkay István, Kiss Gy. Csaba, Vlasta Švoger, Tamara Tvrtković, Tihomir Čipek), mint például a magyar és a horvát nyelv kétoldalú szókölcsönzései, a horvátlakta területek felé irányuló magyar turizmus kialakulása és a 20. századi magyar és horvát konzervativizmus, valamint az azokat felváltó szélsőjobboldali (nyilas és usztasa) ideológiák és mozgalmak különbségei és párhuzamai. A horvátországi magyarságképet elemzi Vlasta Švoger és Tamara Tvrtković szerzőpáros tanulmánya, amely hangsúlyozza, hogy a közös államot nem fegyverrel kényszerítették ki, azonfelül a török, majd a Habsburg abszolutizmus elleni harc is közös nevezőt jelentett. A nemzeti mozgalmak révén a 18. századtól az ellenségesség fokozódott, amely 1848–1849-ben tetőzött, ám az aradi kivégzések már megbotránkozást keltettek a horvát társadalomban, így ismét az együttérzés került előtérbe. A két történész arra a következtetésre jutott, hogy a magyarságkép pozitív és negatív elemek kombinációjának változó intenzitással megjelenő kombinációjából épült fel a hosszú együttélés során.

A mű végén földrajzi- és történelmi személynevek magyar–horvát „szótára” igazít el bennünket, ami a kötet hasznosíthatóságát növeli mind a történész, mind a laikus olvasók számára. A kötet szóhasználata néhol következetlen, így például a tanulmányokban többször előforduló Budapest említése az 1849 nyara előtti eseményekre vonatkozóan anakronisztikus. A kötet különleges jelentőségét az adja, hogy egyszerre ismerteti a magyar és a horvát történettudomány álláspontjait, eredményeit, valamint eddig alig kutatott tárgyköröket is bemutat a horvát és a magyar olvasóközönség számára egyaránt. A mű üzenetet közvetít a horvát és a magyar történelemszakma számára, motivációt nyújt és kijelöli az utat a további közös munkára, a szakma Dráván átnyúló együttműködésére.

Csernus-Lukács Szilveszter

Varga Bálint

ÁRPÁD A VÁROS FÖLÖTT

Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének

Magyarországon

MTA Történettudományi Intézet, Bp. 2017. 252 oldal

Azt gondolhatnánk, hogy a millenniumról vagy a dualista Magyarország nemzetiségi viszonyairól már mindent elmondtak, amit érdemes tudni. A látszat azonban csal: a magyar honfoglalás ezredik évfordulójának megünnepléséről – ami „a magyarországi szimbolikus